
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.4

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.3.1>

К. В. Громовенко

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

А. Й. Іванський

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ ТА ЙОГО СПЕЦИФІКИ

У статті досліджено проблеми розуміння міжнародного тероризму та його специфіки. Зазначено, що сьогодні поняття «тероризм» використовується в різних контекстах і для різних цілей. У конфліктних ситуаціях воно може застосовуватися для дискваліфікації протилежної сторони, будь то індивід, приватна організація, повстанська група, визвольний рух або група держав. Наголошено, що дефініція «тероризм» потребує більш вузького визначення і має бути відокремленою від інших форм політичних злочинів точно так само, як військові злочини – від інших актів військових дій. Аналіз доктрини міжнародного права однозначно свідчить про те, що міжнародний тероризм є цілісним за предметним складом міжнародним злочином. Визначено, що міжнародний тероризм має різні форми і прояви, але при цьому позиція права тут єдина і юридично однозначна – це міжнародний злочин, що посягає на самі підвалини світопорядку. Констатовано, що всебічне дослідження міжнародного тероризму в якості одного із злочинів ставить в порядку затребуваності завдання розгляду кримінально-правової характеристики діяння в світлі міжнародного кримінального права. Визначено, що ООН через свої нормативно-правові документи говорить про нагальну необхідність подальшого зміцнення міжнародного співробітництва між державами для прийняття і затвердження практичних і ефективних заходів щодо запобігання, припинення та ліквідації всіх форм тероризму, які зачіпають все міжнародне співтовариство, при цьому чітко позначається, що будь-які акти міжнародного тероризму ні за яких обставин не можуть бути виправдані, якими б не були міркування політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або будь-якого іншого характеру, які можуть приводитися в їх виправдання. Зазначено, що у порядку забезпечення ефективної боротьби зі збільшенням числа і зростанням міжнародного характеру і наслідків актів тероризму держави покликані посилювати свою співпрацю в цій галузі шляхом, зокрема, систематизації обміну інформацією про попередження тероризму і боротьбу з ним, а також ефективного здійснення відповідних міжнародних конвенцій і укладення угод про взаємну правову допомогу і видачу на двосторонній, регіональній і багатосторонній основі. В рамках зазначених параметрів належної поведінки пропонується в терміновому порядку провести огляд сфери застосування існуючих міжнародно-правових положень про попередження, припинення та ліквідацію тероризму у всіх його формах і проявах з метою забезпечити наявність всеосяжних правових рамок, що включають всі аспекти цього питання.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний тероризм, міжнародний злочин, дефініція тероризму, ліквідація тероризму, міжнародно-правова доктрина, міжнародно-правова відповідальність, міжнародний договір, міжнародне співробітництво, правовий вимір.

Постановка проблеми. Тероризм є об'єктом пильної уваги з боку сучасних дослідників міжнародного права. В результаті інтенсивного розвитку норм міжнародного та національного права, спрямованих на протидію тероризму, формуються не тільки інститути антитерористичного права, змінюється сама сутність ліберально-демократичної концепції права. Звуження прав і свобод, розширення заборон і підвищення заходів відповідальності – все це активізує суперечки про правомірність правових обмежень свободи і діяльності суб'єктів права, що вводяться, про допустимість більш вузького трактування принципів поваги прав людини і верховенства права.

Загроза терористичної діяльності в глобальному вимірі виражається не тільки в збільшенні числа і масштабів терористичних актів, але і в їх посиленні. Відзначається множинність способів залякування (вибухи в людних місцях, викрадення літаків, захоплення заручників тощо), безперервний процес вдосконалення зброї. Зростання витрат (бюджетів) деяких терористичних організацій перевищує ВВП ряду країн, що розвиваються.

В умовах глобалізації міжнародного тероризму актуальне значення набуває протидія співпраці національних терористичних організацій між собою, їх узгодженому базуванню на територіях різних держав, тобто формуванню єдиної мережевої структури міжнародного тероризму. Існує недостатність міжнародних і національних правових засобів, спрямованих на запобігання зрощування радикальних терористичних релігійних організацій і кримінального тероризму. Поява єдиної світової мережі терористичних організацій призвела до зростання невмотивованого, спонтанного, «одиночного» тероризму; до помітного сплеску етнічного і релігійного тероризму, в якому сьогодні панує ісламський напрям.

Відсутність правового визначення поняття «тероризм» відбивається на правовій кваліфікації терористичної діяльності; як наслідок, гостро постає питання вибору правових засобів протидії. Проблема ускладнена високою динамікою трансформації форм політичного насиль-

ства, безпрецедентним поширенням політичного екстремізму, його масовим системним характером.

Усі вищевказані міжнародно-правові аспекти зумовили актуальність обраної теми дослідження.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Певним аспектам теоретико-правового дослідження проблем розуміння міжнародного тероризму та його специфіки приділялась увага таких науковців як: В. Антипенко, В. Антонюк, Ф. Атгар, Дж. Баллок, О. Банчук-Петросова, М. Басіуні, О. Власюк, З. Гбур, М. Гербер, В. Горбулін, Ю. Джин, Е. Дюжиков, Л. Елбакідзе, Ю. Латов, Х. Лаутерпахт, В. Ліпкан, Б. Ломборг, Р. Марутян, І. Мейо, Д. Мерфі, В. Настюк, Д. Пост, Ф. Пурпура, Д. Райт, І. Рижов, Д. Рязанов, Т. Сендлер, У. Сломансон, В. Смолянюк, Г. Ситник, О. Суходоля, Ю. Сплетухов, Д. Тейхман, Г. Хаддоу, В. Юрчишин, А. Юхно.

Враховуючи динамічність міжнародного законодавства, а також досить швидкі темпи розвитку та реформування міжнародного права, багато наукових положень частково втратили свою актуальність. Таким чином, цілком обґрунтовано можна говорити про те, що сьогодні необхідним стає системне і фундаментальне дослідження теоретичних і прикладних аспектів, пов'язаних з проблемами міжнародного тероризму на основі новітніх теоретико-правових засад.

Метою статті є дослідження проблеми розуміння міжнародного тероризму та його специфіки.

Виклад основного матеріалу. Держави-члени Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), а до цього Ліги Націй, не змогли дійти згоди і виробити універсальне прийнятне правове визначення поняття «тероризм» [12]. Частина проблеми полягає в тому, що деякі держави вказують на відмінності між терористами та борцями за свободу. Наприклад, боротьба за національне звільнення в Кашмірі і Палестині не повинна асоціюватися з тероризмом. Однак визнання легітимності визвольної боротьби зовсім не означає, що будь-які її методи також є легітимними. Інша частина проблеми полягає в тому, що багато мусульманських держав розріз-

няють Джихад – боротьбу за панування ісламу у світі – і тероризм. Однак іслам теж містить заборони неприйнятних методів боротьби. Смертоносні бомбардування і атаки на жінок, дітей і людей похилого віку, в чому замішані терористи, не є легітимними з позицій ісламу. Боротьба проти недемократичних режимів і збройний опір іноземної окупації не повинні прирівнюватися до тероризму, вважають багато політиків. Але навіть сама справедлива боротьба не виправдовує несправедливих методів її ведення [11].

Складність вироблення визначення тероризму полягає і в тому, що багато держав хочуть зберегти термін «тероризм» тільки для характеристики насильницьких дій, що здійснюються недержавними фігурантами. Кожен уряд, представлений «ad hoc» в Комітеті з міжнародного тероризму ООН, має свій власний політичний порядок денний для внутрішнього і зовнішнього вживання, використовуючи слово «тероризм» на внутрішньому фронті для дискредитації діяльності власної опозиції. Наприклад, китайський уряд прагне помістити тероризм, екстремізм і сепаратизм «в один кошик» [12].

Зазначимо, що сьогодні поняття «тероризм» потребує більш вузького визначення і має бути відокремленим від інших форм політичних злочинів точно так само, як військові злочини – від інших актів військових дій.

Триваючи з 1997 р. дискусії в ООН (з приводу прийняття всеосяжної конвенції з міжнародного тероризму) так і не призвели до єдиного розуміння злочину «тероризм» [12]. Розроблені на сьогодні проекти, на наше переконання, є надто слабкими, багатослівними і такими, що безнадійно відстають від розвитку самого тероризму.

Проблема широких визначень дефініції «тероризм» полягає в тому, що чим визначення є ширшим, тим більшим є число «терористів», з якими необхідно боротися. Існування різних національних і регіональних визначень тероризму, більш-менш широких, робить міжнародне співробітництво проблематичним. В одних країнах протести і ненасильницькі дії будуть оголошені диктаторськими режимами «теро-

ризмом», а подібні дії в західних демократіях будуть вважатися легальними. Якщо всі зможуть погодитися на вузьке визначення тероризму, під яке підпадуть тільки найгірші прояви політичного насильства, то широке міжнародне співробітництво стане більш вірогідним [8, с. 12].

Визначення тероризму як «еквіваленту військового злочину в мирний час» помістило б тероризм в ту ж категорію міжнародних практик, як піратство, тортури, рабство і геноцид. У сучасному світі не існує виправдань таким діям, і ті, хто до них вдається, не можуть розраховувати на будь-яке моральне виправдання, посилаючись на те, що вони воюють в ім'я Бога, Вітчизни, національного визволення або будь-якої іншої «благородної» справи. Неможливо ліквідувати збройний конфлікт, але можливо помістити певні його форми за межі дозволеного гуманітарним законом або правами людини. Це вимагає від тих, хто бореться з тероризмом, не вдаватися до таких незаконних дій, як тортури; цим вони демонструють відмову від високих моральних підстав у боротьбі проти тих, хто не слідує жодним правилам [14].

Терористи часто розглядають себе як воюючих зі своїми опонентами – будь то етнічні, релігійні групи, уряди або цілі цивілізації. Однак, згідно з міжнародним гуманітарним правом їх війна поза правилами фактично перетворює їх у військових злочинців. Терористи спалюють мости в цивілізований світ. Вони вважають за краще атакувати безпечні мішені – цивільних осіб, некомбатантів, ув'язнених, навіть жінок і дітей. Терористичні військові дії не є вибірковими, оскільки вони за формою є психологічними військовими діями, спрямованими на «обробку» і злам волі до опору населення або його певного уряду [8, с. 15].

Сьогодні поняття «тероризм» використовується в різних контекстах і для різних цілей. У конфліктних ситуаціях воно може застосовуватися для дискваліфікації протилежної сторони, будь то індивід, приватна організація, повстанська група, визвольний рух або група держав. Історія показує, що вчорашні «терористи» сьогодні можуть постати національними геро-

ями, а герої минулого виглядати терористами або злочинцями [11].

Слід наголосити, що у статті досліджується не дефініція «тероризм», яка використовується політиками, а її правовий вимір у міжнародному праві з певним відсиленням до порівняльного правознавства. Акцент зроблено на наслідках обмеження загальних рамок, що застосовуються до насильницьких актів. Особливу увагу тут варто звернути на інструменти міждержавного співробітництва, рівень гарантій, що зазвичай застосовуються до індивіда (права людини, право притулку, право екстрадиції); особливі заходи безпеки, прийняті Радою Безпеки ООН або іншими міжнародними організаціями (включаючи і фінансовий сектор); застосування режиму міжнародних злочинів, виправдання використання сили тощо.

На національному рівні законодавці зазвичай використовують поняття «тероризм», щоб підкреслити крайнє несхвалення будь-якої насильницької поведінки і виправдати встановлення особливого режиму. При цьому особлива увага приділяється кримінальному праву, хоча можуть бути залучені й інші галузі [6, с. 106].

Ми намагаємося дати правове визначення терористичній діяльності приватних фігурантів, уникнувши суб'єктивізму або застосування до звичайних режимів особливих правил, хоча деякі вчені висловлюють скептицизм з приводу самої можливості вироблення такого визначення [2, с. 13]. Гострі протиріччя та ідеологічний поділ у правових доктринах часто приводили до висновку, що не існує жодного консенсусу на міжнародній арені. Замість загального поняття можна звертатися лише до окремих визначень тероризму.

У вітчизняній юридичній літературі можна зустріти наступні визначення поняття «міжнародний тероризм»:

– «злочин насильницького характеру, що має міжнародний резонанс і який направлений на залякування чи завдання шкоди окремим особам чи людям загалом, задля досягнення своїх цілей, як правило, політичних» [1, с. 366];

– «насильницькі акти, вчинені проти окремих громадян чи об'єктів, у тому

числі тих, що перебувають під захистом міжнародного права, вбивства голів іноземних держав та урядів (їхніх дипломатичних представників), підірвання приміщень посольств і дипломатичних місій, представництв організацій, штаб-квартир міжнародних організацій, вибухи у громадських місцях, на вулицях, аеропортах, вокзалах тощо» [10, с. 501];

– «сукупність суспільно небезпечних у міжнародному обширі діянь, що тягнуть за собою невинуватну загибель людей, порушують нормальну дипломатичну діяльність держав, їхніх представників і ускладнюють здійснення міжнародних контактів і зустрічей, а також транспортних зв'язків між державами» [8, с. 11];

– «здійснювані у світовому чи регіональному обширі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, убивством ні в чому невинних людей чи загрозою їхньому життю та здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної (ядерний тероризм), хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження» [5, с. 128].

Спробуємо виділити центральне поняття, що засновується на якості цінності, яка захищається (скоріше, основні права громадян, ніж цілісність або незалежність держави) і особливо жорстоких способах посягань на неї. Такий підхід до правового поняття тероризму, викликаний доктриною кримінального права, яка також стосується і громадянських свобод, дозволяє уникнути певних труднощів, пов'язаних з політичними вимірами даного феномена.

Можливо більш проблематичним, ніж суперечки про криміналізацію тероризму в якості міжнародного злочину, є його одностороння криміналізація в національних правових системах ряду держав. Деякі держави загального права (наприклад, Великобританія, Австралія та Ізраїль) криміналізували тероризм без

винятків щодо правомірних збройних протистоянь, відповідно до вимог спеціального режиму міжнародного гуманітарного права. Як наслідок, будь-який збройний напад недержавних утворень на збройні сили держави може бути охарактеризовано як тероризм [14].

У пошуках узгоджених рамок для визначення тероризму слід звернутися до міжнародних договорів. Відзначимо, при цьому, що протягом тривалого часу інтерес міжнародного співтовариства до пошуку механізмів кооперації для придушення тероризму нічим не увінчався, крім окремих і рідкісних втручань. ООН і деякі спеціальні органи прийняли часткові або секторальні конвенції, що мали відношення лише до деяких аспектів тероризму, але немає жодного прикладу покарання терористичної діяльності за допомогою введення поняття «тероризм» [12]. Злочини в договорах визначалися досить широко і незалежно від того, чи були вони викликані терористичними, політичними або іншими причинами. Часткова зміна такого підходу відбулася в 1999 р. з прийняттям Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародної Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, в якій пропонувалося певне загальне його визначення [13].

Короткий огляд міжнародного законодавства останніх років також показує відсутність узгодженості у визначенні поняття «тероризм».

Два головних аспекти явища мають різні тлумачення:

- перерахування благ або інтересів, які захищаються;
- визначення одного або більше «особливих намірів» [3].

Якщо вищезгадана Міжнародна Конвенція ООН обмежується актами, спрямованими на захист життя індивіда і його фізичного здоров'я, то регіональні Конвенції останніх років розширили це поняття, збільшивши число публічних інтересів, що захищаються від відповідних злочинів. Йдеться про життєво важливі інфраструктури, приватну власність і блага, комп'ютерну доступність, навколишнє середовище тощо [13].

Що стосується «особливих намірів» (жорстко пов'язаних з політичним вимі-

ром тероризму), то розгляд сьогоденної ситуації показує, що політичний елемент не завжди має суттєве значення. Терористичний акт може відбуватися просто через намір посіяти страх серед населення. Однак політичний елемент все ще пропонується в якості альтернативи «особливим намірам» [13].

Після подій 9/11 і імпульсу, що виходить від ООН та інших міжнародних органів, багато держав прийняли спеціальні закони, спрямовані на боротьбу з тероризмом, або ж модифікували колишнє законодавство. Це спровокувало появу надмірної кількості визначень терористичної діяльності і сумнівів в їх сумісності з верховенством права, правом на незгоду і громадянським протестом. Однак практика висвітила й інший тренд – зростаючу стурбованість зростанням числа жертв серед цивільного населення і акцент на політичних цілях злочинців [11].

Терористичні групи описуються як такі, що мають політичні цілі, підривні або ідеологічні, а звичайні злочинці – як такі, що переслідують вигоду або інші матеріальні блага. В інших випадках стверджується (або пропонується у визначенні), що політичний елемент полягає в тому, що насильство націлене на придушення публічної влади незалежно від наявності масштабного ідеологічного або політичного проєкту розвитку. Іноді «політичне придушення» розглядається як альтернатива наміру спровокувати терор серед населення або певної його частини. У деяких версіях політичні мотиви пропонуються в числі основних елементів визначення поряд з придушенням публічної влади або наміром створити паніку [7, с. 150].

Міжнародний тероризм у своєму прояві багатоаспектного (за предметним складом діяння) міжнародного злочину має різні форми свого прояву.

Встановлюючи перед світовою спільнотою завдання припинення актів міжнародного тероризму, Декларація ООН від 9 грудня 1994 р. «Про заходи ліквідації міжнародного тероризму» говорить про тероризм в аспекті запобігання, припинення та ліквідації тероризму у всіх його формах і проявах. Тим самим міжнародний тероризм виступає як багатоаспектний

міжнародний злочин. Включені в нього предметні напрямки правового регулювання розглядаються наукою і практикою міжнародного права не в якості окремих і незалежних складів злочинів, а як єдине ціле і виключно в якості міжнародного злочину [3].

Констатація сказаного має безпосереднє значення у зв'язку з існуючими в науковій доктрині міжнародного права думками стосовно недоцільності розгляду міжнародного тероризму як цілісного поняття у всіх його формах і проявах, а виключно в рамках окремих злочинів зі своїм власним складом і при цьому в якості злочинів міжнародного характеру. Так, Ю. Гаврилін пише з цього приводу наступне: «у різних джерелах до актів міжнародного тероризму відносять: захоплення заручників, піратство, акти, спрямовані проти безпеки цивільної авіації, а також незаконне захоплення і використання ядерного матеріалу. Однак в силу їх особливої міжнародної небезпеки, поширеності і різноманіття форм вчинення для боротьби з ними держави приймають спеціальні Конвенції, виділяючи їх в окремі злочини міжнародного характеру» [2, с. 34]. Представлена точка зору в силу своєї юридичної неспроможності з цілком зрозумілих причин не отримала свого визнання.

У розвиток нашої концептуальної позиції з приводу юридичної неспроможності заявленої тези Ю. Гавриліна слід у порядку підтвердження послідовності заявленої точки зору констатувати факт визнання (на рівні ООН) міжнародного злочину.

Так, згідно з Декларацією ООН від 9 грудня 1994 р. «Про заходи ліквідації міжнародного тероризму» до предметного складу злочину міжнародного тероризму входять:

- злочинні акти, що здійснюються на борту повітряних суден;
- злочинні акти, спрямовані на захоплення повітряних суден; злочинні акти проти безпеки цивільної авіації;
- злочинні акти щодо осіб, які користуються міжнародним захистом, в тому числі дипломатичних агентів;
- злочинні акти, що посягають на безпеку ядерного матеріалу;

– злочинні акти, що включають застосування насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію;

– злочинні акти проти безпеки морського судноплавства;

– злочинні акти, спрямовані проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі;

– злочинні акти із застосуванням пластичних вибухових речовин [3].

Аналіз доктрини міжнародного права однозначно свідчить про правильність висловленої нами і підтвердженої точки зору, згідно з якою міжнародний тероризм є цілісним за предметним складом міжнародним злочином.

Міжнародний тероризм як міжнародний злочин має свої ознаки. Ці ознаки визначаються специфікою вчиненого злочинного діяння. Специфіка в даному випадку така, що зачіпаються інтереси всього світового співтовариства. А оскільки це так, то відповідальність за акти міжнародного тероризму настає як по лінії безпосередньо самих фізичних осіб-фігурантів злочинного діяння, так щодо держав, які ініціювали або брали участь в актах міжнародного тероризму.

Відповідальність фізичних осіб в даний час інституційно впорядкована на належному рівні. Йдеться про постійно діючий орган міжнародної кримінальної юстиції – Міжнародний кримінальний суд. Зазначена установа на основі прийнятого в 1998 р. Статуту Міжнародного кримінального суду створила реальну можливість для встановлення процедури кримінального переслідування в належному порядку (з урахуванням їх специфіки) через незалежний орган міжнародного правосуддя [9]. Таким чином, можна визначити, що однією з ознак міжнародного тероризму як міжнародного злочину є кримінальне переслідування фізичних осіб – фігурантів вчинення актів міжнародного тероризму – за допомогою міжнародного кримінального розгляду в рамках незалежних органів юстиції, заснованих світовим співтовариством. Адекватна відповідь світової спільноти була зумовлена тією соціальною небезпекою для підвалин світопорядку, яку становив собою міжнародний тероризм.

У тому, що стосується міжнародно-правової відповідальності держав, які брали участь у вчиненні актів міжнародного тероризму, то тут міра адекватної відповіді світової спільноти полягає вже не у формі простого припису матеріального відшкодування за заподіяну шкоду, а у встановленні санкцій. Таким чином, вчинення актів міжнародного тероризму щодо фізичних осіб тягне за собою відкриття міжнародного судового провадження в Міжнародному кримінальному суді, а стосовно до держав-учасниць – включення інституту санкцій від імені та за дорученням світової спільноти [9]. Саме в такому напрямку проявляє себе юридична позиція світової спільноти з проблематики міжнародного тероризму.

Діяння, відоме в науковому середовищі як «міжнародний тероризм», має нарівні з іншими міжнародними злочинами свій склад, куди входять суб'єкт, об'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторони. Наше розуміння ознак міжнародного тероризму в його значенні міжнародного злочину цілком вписується в загальне сприйняття зазначеного діяння, викладене в роботах авторитетних вчених з міжнародного права [4; 5; 8; 13].

Концептуально наше бачення складу злочину «міжнародний тероризм» будується з урахуванням вже наявних доктринальних напрацювань через аналіз останніх показників реального стану справ у міжнародній кримінальній юстиції. А реальність така, що заснований в 1998 р. постійний незалежний Міжнародний кримінальний суд здійснює юрисдикцію щодо найсерйозніших злочинів, які викликають стурбованість всього міжнародного співтовариства. В преамбулі Статуту Міжнародного кримінального суду, ставиться завдання покласти край безкарності осіб, які вчиняють міжнародні злочини, і тим самим сприяти попередженню подібних злочинів. Принцип невідворотності покарання у своїй якості одного з основоположних принципів міжнародного кримінального права отримав у наведеній нормі Статуту Міжнародного кримінального суду своє належне інституційно-правове закріплення [9].

Всебічне дослідження міжнародного тероризму в якості одного із злочинів ставить в порядку затребуваності завдання розгляду кримінально-правової характеристики діяння в світлі міжнародного кримінального права.

Суб'єктами актів міжнародного тероризму виступають фізичні особи-безпосередні виконавці злочинних діянь. Саме так розглядають суб'єктний склад злочину у формі міжнародного тероризму всі дев'ятнадцять міжнародних конвенцій, що фактично сьогодні є основами ліквідації міжнародного тероризму [13]. Статут Міжнародного кримінального суду, ставлячи своїм завданням покласти край безкарності осіб, які вчинили міжнародні злочини, за суб'єктивним складом діяння прямо встановлює свою компетенцію здійснювати міжнародне правосуддя над фізичними особами – безпосередніми виконавцями актів міжнародного тероризму [9].

У Декларації ООН від 9 грудня 1994 р. «Про заходи ліквідації міжнародного тероризму крім основних фігурантів – фізичних осіб – називаються держави. Так, в преамбулі документа Генеральна Асамблея ООН висловлює свою переконаність в тому, що припинення актів міжнародного тероризму, включаючи ті, в яких прямо або побічно беруть участь держави, служить одним з найважливіших елементів для підтримки міжнародного миру і безпеки. Далі, у другій частині декларації в постановочному плані позначається зміст міжнародно-правових зобов'язань держав. Йдеться про зобов'язання, що прямо впливають з постанов Статуту ООН [3; 9].

Відповідно, держави, керуючись цілями і принципами Статуту ООН та іншими відповідними нормами міжнародного права, зобов'язані утримуватися від організації терористичних актів на територіях інших держав, підбурювання до них, пособництва їм або участі в них, а також від потурання або заохочення діяльності на своїй території, спрямованої на вчинення таких актів.

У розвиток зазначених положень Декларації держави зобов'язані також виконувати зобов'язання за Статутом ООН згідно з іншими положеннями міжнарод-

ного права щодо боротьби з міжнародним тероризмом та вжити ефективних і рішучих заходів згідно з відповідними положеннями міжнародного права та міжнародними стандартами прав людини для якнайшвидшої та остаточної ліквідації міжнародного тероризму. Зокрема, фіксуються такі широкі за своїм колом зобов'язання для держав:

- утримуватися від організації терористичної діяльності, підбурювання до неї, сприяння її здійсненню, фінансування, заохочення або прояву терпимості до неї;

- приймати належних практичних заходів до забезпечення того, щоб відповідні території держав не використовувалися для створення терористичних баз або навчальних таборів або для підготовки або організації терористичних актів, спрямованих проти інших держав або їх громадян;

- забезпечувати затримання і судове переслідування або видачу осіб, які вчинили терористичні акти, згідно з відповідними положеннями їх національного права;

- прагнути до укладення спеціальних угод з цією метою на двосторонній, регіональній і багатосторонній основі і розробити з цією метою типові угоди про співпрацю;

- співпрацювати один з одним в обміні відповідною інформацією щодо запобігання тероризму і боротьби з ним;

- оперативно приймати всі необхідні кроки до втілення в життя існуючих міжнародних конвенцій з цього питання, учасниками яких вони є, включаючи приведення внутрішнього законодавства у відповідність з цими конвенціями;

- вживати належних заходів до надання притулку в цілях встановлення того, що особа, яка шукає притулок, не займалася терористичною діяльністю, і після надання притулку в цілях забезпечення того, щоб статус біженця не використовувався в цілях, що суперечать положенням чинних міжнародно-правових актів [9].

У порядку забезпечення ефективної боротьби зі збільшенням числа і зростанням міжнародного характеру і наслідків актів тероризму держави покликані

посилювати свою співпрацю в цій галузі шляхом, зокрема, систематизації обміну інформацією про попередження тероризму і боротьбу з ним, а також ефективного здійснення відповідних міжнародних конвенцій і укладення угод про взаємну правову допомогу і видачу на двосторонній, регіональній і багатосторонній основі.

У рамках зазначених параметрів належної поведінки пропонується в терміновому порядку провести огляд сфери застосування існуючих міжнародно-правових положень про попередження, припинення та ліквідацію тероризму у всіх його формах і проявах з метою забезпечити наявність всеосяжних правових рамок, що включають всі аспекти цього питання.

У належній мірі, усвідомлюючи значимість забезпечення універсальної застосовності діючих юридичних актів по боротьбі з міжнародним тероризмом, ООН звернулася до держав-членів з нагальною пропозицією в першочерговому порядку стати учасниками міжнародних конвенцій і протоколів з різних аспектів міжнародного тероризму [13].

Акти, методи і практика тероризму, представляючи собою грубе нехтування цілям і принципам ООН в однозначному порядку становлять собою загрозу міжнародному миру і безпеці, підривають дружні відносини між державами, перешкоджають міжнародному співробітництву і ведуть до підриву прав людини, основних свобод і демократичних основ суспільства. У цьому плані міжнародний мир і безпека, дружні відносини між державами, міжнародне співробітництво, універсальні права людини і демократичні основи суспільства згідно основоположному документу ООН – Декларації «Про заходи ліквідації міжнародного тероризму» 1994 р. – і утворюють собою об'єкт посягання міжнародного злочину у формі міжнародного тероризму [3].

Статут Міжнародного кримінального суду через констатацію факту стурбованості всього міжнародного співтовариства щодо скоєних міжнародних злочинів встановлював свій власний об'єкт посягання. Це загальний мир, безпека і благополуччя (преамбула) [9].

Предметне завершення розгляду об'єкта посягання міжнародного тероризму в логічному порядку виводить нас на аналіз об'єктивної сторони цього виду міжнародного злочину.

Як і будь-яка інша, дана проблема може бути досліджена в теоретичному і практичному плані.

Теоретичне бачення проблеми об'єктивної сторони міжнародного тероризму виражається в тому, що під об'єктивною стороною міжнародного тероризму розуміються дії, спрямовані проти життя конкретного політичного діяча або невизначеного числа людей, які знаходять своє вираження в насильстві або загрозі її застосування. Акти насильства при цьому супроводжуються фізичним впливом аж до заподіяння тілесних ушкоджень і смерті. В силу своєї природної суті міжнародний тероризм проходить в режимі психологічної атаки і залякування [6, с. 112].

Будь-яке теоретичне бачення об'єктивної сторони злочину міжнародного тероризму відображає конкретні реалії його прояву. У цьому плані основні міжнародні документи можуть слугувати прикладом практичної реалізації теоретичних постулатів. Так, в Декларації ООН «Про заходи ліквідації міжнародного тероризму» 1994 р. в порядку об'єктивної сторони злочинного діяння позначається створення обстановки терору серед широкої громадськості, групи осіб або конкретних осіб в політичних цілях. У ширшому контексті йдеться про загрозу дружнім відносинам між державами і народами та загрозу територіальній цілісності та безпеці держав [3].

Статут Міжнародного кримінального суду позначає об'єктивну сторону злочину міжнародного тероризму в рамках поняття «злочини проти людства» (ст. 7). З урахуванням всіх факторів регулятивного впливу права, сюди можуть бути включені такі злочинні діяння, як: вбивство, винищення, поневолення, депортація або насильницьке переміщення населення, ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, тортури, зґвалтування, звернення в сексуальне рабство, будь-які інші форми сексу-

ального насильства порівнянної тяжкості, переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільності з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно міжнародного права, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду, насильницьке зникнення людей, інші нелюдські діяння аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю людини [9].

Стримуючий потенціал міжнародного кримінального права в контексті боротьби з тероризмом може бути реалізований лише у випадку, якщо законодавці не зловживатимуть його засобами. По-перше, невизначеність дефініції «тероризм» викликає серйозні побоювання в порушенні свободи від ретроспективного кримінального покарання, а також принципів легальності, неминучості і передбачуваності кримінального покарання. По-друге, пособництво, приготування до тероризму і замах на тероризм іноді розглядають дуже широко, допускаючи занадто ранне або занадто агресивне втручання в приватне життя. Подібні діяння часто тягнуть непропорційне покарання, показуючи, що правовий механізм надмірно реагує на перспективу, а не на справжню сутність терористичної шкоди. По-третє, кримінальна караність участі в злочинних спільнотах і незаконних організованих групах пов'язується із забороною терористичних організацій в адміністративному порядку, позбавляючи їх неупередженості оцінки і можливості оскарження. По-четверте, криміналізація діянь, що здійснюються шляхом висловлювань (підбурювання, виправдання і героїзація тероризму), вступає в протиріччя зі свободою на вираження власної думки, релігійними свободами і принципом недискримінації, що викликає відторгнення в середовищі національних і релігійних меншин.

Висновки: Нині поняття «тероризм» використовується в різних контекстах і для різних цілей. У конфліктних ситуаціях

воно може застосовуватися для дискваліфікації протилежної сторони, будь то індивід, приватна організація, повстанська група, визвольний рух або група держав. Дефініція «тероризм» потребує більш вузького визначення і має бути відокремленою від інших форм політичних злочинів точно так само, як військові злочини – від інших актів військових дій.

Аналіз доктрини міжнародного права однозначно свідчить про те, що міжнародний тероризм є цілісним за предметним складом міжнародним злочином. Міжнародний тероризм, як ми встановили, має різні форми і прояви, але при цьому позиція права тут єдина і юридично однозначна. Це міжнародний злочин, що посягає на самі підвалини світопорядку. Всебічне дослідження міжнародного тероризму в якості одного із злочинів ставить в порядку затребуваності завдання розгляду кримінально-правової характеристики діяння в світлі міжнародного кримінального права.

ООН через свою Декларацію «Про заходи ліквідації міжнародного тероризму» від 09.12.1994 р. говорить про нагальну необхідність подальшого зміцнення міжнародного співробітництва між державами для прийняття і затвердження практичних і ефективних заходів щодо запобігання, припинення та ліквідації всіх форм тероризму, які зачіпають все міжнародне співтовариство. При цьому чітко позначається, що будь-які акти міжнародного тероризму ні за яких обставин не можуть бути виправдані, якими б не були міркування політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або будь-якого іншого характеру, які можуть приводитися в їх виправдання. У порядку забезпечення ефективної боротьби зі збільшенням числа і зростанням міжнародного характеру і наслідків актів тероризму держави покликані посилювати свою співпрацю в цій галузі шляхом, зокрема, систематизації обміну інформацією про попередження тероризму і боротьбу з ним, а також ефективного здійснення відповідних міжнародних конвенцій і укладення угод про взаємну правову допомогу і видачу на двосторонній, регіональній і багатосторонній основі. В рамках зазначених параметрів належ-

ної поведінки пропонується в терміновому порядку провести огляд сфери застосування існуючих міжнародно-правових положень про попередження, припинення та ліквідацію тероризму у всіх його формах і проявах з метою забезпечити наявність всеосяжних правових рамок, що включають всі аспекти цього питання.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.). 2017. С. 957.
2. Гаврилин Ю.В. Современный терроризм: сущность, типология, проблемы противодействия. Москва: Книжный мир, 2003. 64 с.
3. Декларація про заходи ліквідації міжнародного тероризму. № 995_502 від 09.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_502#Text
4. Кузьмін С.А. Стан терористичної загрози Україні: перспективи та напрямки протидії. *Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів науково-практичної конференції*. Київ: Інтертехнологія, 2008. С. 8-10.
5. Кулагин В.М. Международная безопасность: учебное пособие для студентов вузов. Москва: Аспект Пресс, 2007. 318 с.
6. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.
7. Ліпкан В.А. Боротьба з тероризмом: монографія. Київ: Знання України, 2002. 254 с.
8. Ліпкан В.А. Основи терорології: (синергетична теорія тероризму). Київ: КНТ, 2006. 81 с.
9. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. № 995_010 від 16.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
10. Юридична енциклопедія. У 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.
11. Anne Aly. Terrorism: historical and contemporary issues. *Global Terrorism Index*. 2018. pp. 85-87
12. Andrew Glazzard, Raffaello Pantucci. Extreme measures: the challenges and opportunities of measuring terrorism. *Global Terrorism Index*. 2015. pp. 80-82.

13. Goetz Egloff. Violence prevention and beyond. Theses on the spirit of terrorism. *Egyptian Journal of Forensic Sciences*. 2015. № 5. pp. 75–80.
14. Subhayu Bandyopadhyay, Todd Sandler, and Javed Younas. The Toll of Terrorism. *Finance & Development*. June 2015. Vol. 52. pp. 26–28.
-

Hromovenko K., Ivanskyi Y. On the problem of understanding international terrorism and its specifics

The article examines the problems of understanding international terrorism and its specifics. It is noted that today the concept of "terrorism" is used in different contexts and for different purposes. In conflict situations, it can be used to disqualify the opposing party, whether it is an individual, a private organization, a rebel group, a liberation movement, or a group of states. It is emphasized that the definition of "terrorism" requires a narrower definition and should be separated from other forms of political crimes in the same way that war crimes should be separated from other acts of war. The analysis of the doctrine of international law clearly shows that international terrorism is an integral international crime. It is determined that international terrorism has various forms and manifestations, but the position of law here is uniform and legally unambiguous – it is an international crime that encroaches on the very foundations of the world order. It is stated that a comprehensive study of international terrorism as one of the crimes puts the task of considering the criminal-legal characteristics of an act in the light of International Criminal Law in the order of relevance. It is determined that the UN, through its normative legal documents, speaks of the urgent need to further strengthen international cooperation between states in order to take and approve practical and effective measures to Prevent, Suppress and eliminate all forms of terrorism that affect the entire international community, while clearly stating that any acts of international terrorism cannot under any circumstances be justified, whatever considerations of a political, philosophical, ideological, racial, ethnic, religious or any other nature, which can be given in their justification. It is noted that in order to ensure an effective fight against the increasing number and increasing international character and the consequences of acts of terrorism, States are called upon to strengthen their cooperation in this area by, inter alia, systematizing the exchange of information on preventing and combating terrorism, as well as the effective implementation of relevant international conventions and the conclusion of mutual legal assistance and extradition agreements on a bilateral, regional and multilateral basis. Within these parameters of good conduct, it is proposed to urgently review the scope of the existing international legal provisions on the prevention, suppression and elimination of terrorism in all its forms and manifestations in order to ensure that there is a comprehensive legal framework that includes all aspects of the issue.

Key words: international law, international terrorism, international crime, definition of terrorism, elimination of terrorism, international legal doctrine, international legal responsibility, international treaty, international cooperation, legal dimension.